

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-56>

УДК 65. 338.58.732.4

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

FEATURES OF ENTREPRENEURSHIP SECURITY MANAGEMENT IN CONDITIONS OF WARE

Верхоглядова Наталя Ігорівнадоктор економічних наук, професор,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9190-3867>**Verkhoglyadova Natalia**

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

Стаття присвячена дослідженню актуальних питань щодо особливостей управління безпекою підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. Досліджено поняття воєнного стану, вивчено декомпозицію законодавчо-регламентованого визначення цього поняття. Уточнено сутність поняття безпека з врахуванням аспектів, прийнятних до застосування в умовах воєнного стану. Виокремлено пасивний та активний компонент економічної безпеки. Доведено, що в умовах воєнного стану управління безпекою зводиться до прийняття своєчасних управлінських рішень щодо вибору та реалізації дій, здатних звести до мінімуму негативний вплив факторів небезпеки, або навіть перетворити його на нові можливості. Вивчено особливості невизначеності та ризику, що проявляються значно інтенсивніше в умовах воєнному стану. Обґрунтовано застосування адаптаційних методик управління для мінімізації впливу негативних чинників на функціонування суб'єктів підприємницької діяльності. Доведено доцільність застосування антисипативного управління на основі виявлення слабких сигналів в умовах воєнного стану.

Ключові слова: воєнний стан, безпека, підприємницька діяльність, невизначеність, ризик, адаптація, управління безпекою, антисипативне управління.

The article is devoted to the research of topical issues concerning the peculiarities of business security management in the conditions of martial law. It is noted that most business entities operate in a changed and quite intensive mode of operation, which is characterized by uncertainty and constant change in some areas, and the operating conditions carry new dangers and a large number of risks. The concept of martial law is studied, the decomposition of the legally regulated definition of this concept is studied, the conditions of martial law are characterized. The essence of the concept of security is specified taking into account the aspects which consideration is inherent in application in the conditions of martial law. The passive and active components of economic security are distinguished. It is established that the passive component implies the absence of certain conditions that cause danger for its operation, and the active component involves the actions of the management subsystem, aimed at minimizing the effects of hazardous factors. It is noted that under normal conditions, the passive component of the security of the business entity can be combined with the active component in certain proportions. It is substantiated that in the conditions of martial law the active component of ensuring security becomes of exceptional importance. It is proved that in the conditions of martial law the management of business security is reduced to making timely and adequate management decisions on the selection and implementation of actions that can minimize the negative impact of risk factors, or even turn it into new opportunities. The peculiarities of uncertainty and risk of doing business, which are much more intense in martial law, have been studied. The application of adaptive management techniques to minimize the impact of negative factors on the functioning of business entities is justified. The essence and features of antisipative management are considered. The expediency of application of antisipative control on the basis of detection of weak signals in the conditions of martial law is proved.

Keywords: martial law, security, business, uncertainty, risk, adaptation, security management, antisipative management.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану слово «безпека» асоціюється, здебільшого, із виживанням загалом. Велика кількість суб'єктів підприємницької діяльності працює у зміненому режимі праці, а невизначеність та постійна зміна на деяких територіях умов функціонування несуть нові небезпеки та ризики. Тому попри трагічні виклики сьогодення важливо змістити акценти в управлінні безпекою на захист та адаптацію суб'єктів підприємницької діяльності до функціонування в цих екстремальних умовах.

Якщо економіка країни опирається на потужну базу підприємців, здатних успішно добиватися поставлених цілей, то є надія, що хоча б частина економічних потреб суспільства буде задовольнятися своєчасно і повною мірою. Ведення підприємницької діяльності є запорукою того, що державний бюджет буде наповнюватися, а підприємці зберігатимуть свою платоспроможність. Отже розвиток економічних процесів в країні, яка знаходиться у стані війни залежить від стратегічного напрямку підтримки підприємницької діяльності, а питання безпеки бізнесу під час воєнного стану є актуальним, як ніколи, зважаючи на той факт, що правильне управління безпекою підприємницької діяльності беззаперечно створює основу для забезпечення відродження економіки країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Емпіричною базою дослідження є праці таких вчених як М. Згуровський, Н. Панкратова [4], В. Кунцевич [5], В. Стрілець, С. Шматов, М. Угрюмов [7], які займалися вивченням проблем невизначеностей в управлінні складними об'єктами. Також були вивчені результати досліджень таких авторів як Р. Акофф, Л. Донець, Я. Жаліло, В. Ліпкан, Г. Пастернак-Таранушенко [9], та багатьох інших, які вивчали проблеми функціонування та адаптації підприємств в умовах мінливого зовнішнього середовища.

Викладення основного матеріалу дослідження. Для розуміння концептуальних основ безпеки підприємницької діяльності в умовах воєнного стану визначимо основні терміни, що використовуються в нашому дослідженні – «воєнний стан», «безпека», «безпека підприємницької діяльності» та «адаптивність».

Спочатку розглянемо, що мається на увазі під поняттям «воєнний стан». В законодавчих документах визначено, що воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки

державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Декомпозиція законодавчо-регламентованого визначення поняття «воєнний стан» наведена на рис. 1.

З вищенаведеного слідує, що суб'єкт підприємницької діяльності діє в тому правовому-фіскальному режимі, що сформовано нормативно-правовими документами, прийнятими як раніше, так і безпосередньо під час дії воєнного стану в державі. Нормативно-правові основи визначають основні засади організації підприємництва, обігу фінансових ресурсів, а також права та обов'язки як самого суб'єкта господарювання, так і всіх його контрагентів. Також такими документами встановлюються особливості ведення підприємницької діяльності, які і визначають важливі напрями управління її безпекою, а саме адміністративний контроль, економіко-фінансові умови оподаткування та кредитування, можливість отримання державної підтримки тощо.

Саме в умовах воєнного стану одним із найбільш пріоритетних завдань діяльності підприємства стає забезпечення безпеки, що обумовлює необхідність вивчення сутності даного поняття.

Термін «безпека» має древньогрецьке походження, яке спочатку розглядали як «володіти ситуацією», проте згодом його почали трактувати як певний стан або ж ситуацію спокою, що виникає за умов відсутності потенційної небезпеки, а також наявності органів влади та організацій, що забезпечують певні економічні, матеріальні та політичні умови функціонування.

Як свідчать наукові публікації, поняття «безпека» з'явилося ще при становленні капіталістичних відносин у європейських країнах та зводилося до забезпечення добробуту та безпеки суб'єктів господарювання.

Так, у своєму трактаті «Про суспільний договір» Ж. Руссо наголошував, що найваж-

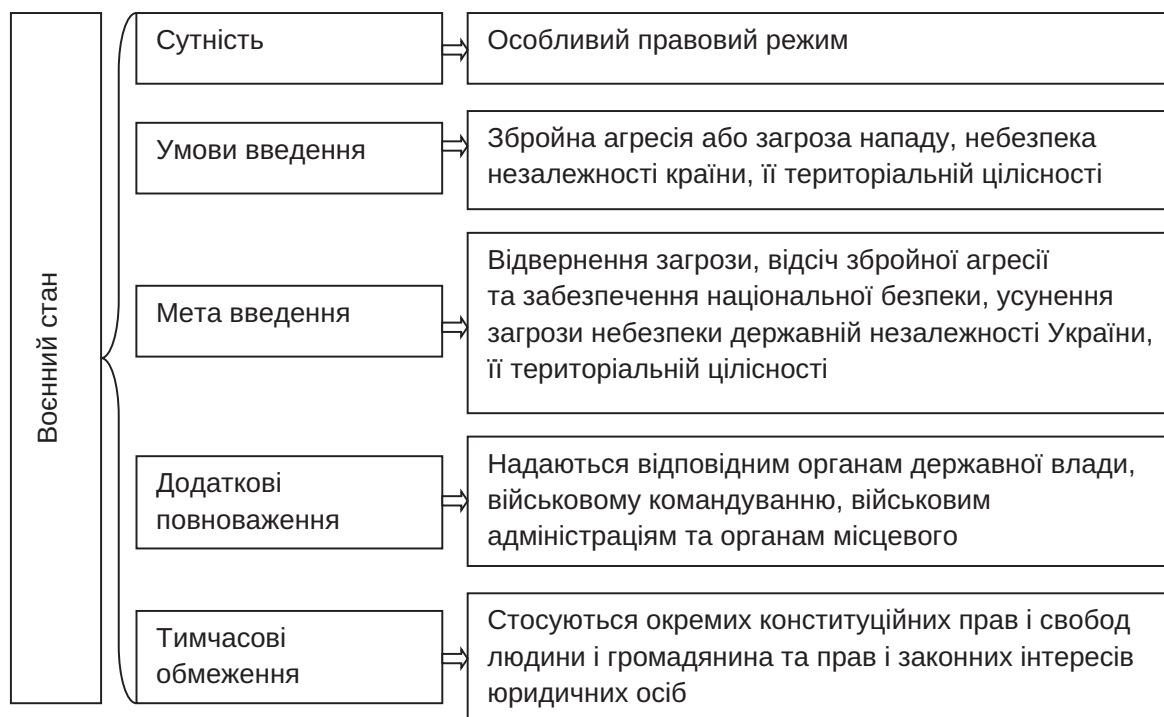

Рис. 1. Декомпозиція законодавчо-регламентованого визначення поняття «воєнний стан»

Джерело: побудовано автором на основі [1; 2]

лівішою турботою держави є турбота про самозбереження і безпеку. У той час поняття «безпека» означало «стан, ситуацію спокою, що з'являється в результаті відсутності реальної небезпеки, а також наявність матеріальної організаційної структури, яка сприяє створенню та підтриманню даної ситуації» [4]. У сучасній науковій літературі з'явилися різні дефініції безпеки, і проаналізувавши їх, можна сформулювати загальне уявлення про поняття «безпека». Зокрема, новим тлумачним словником української мови безпека визначається як стан, коли кому-небудь або чому-небудь ніщо не загрожує [3].

Подібної позиції притримуються А. Костров та А. Ткачова, які трактують поняття «безпека» з діалектично поєднаним поняттям «небезпека», тобто безпека – це такий стан, за якого ніщо кому-небудь або чому-небудь не загрожує і, «безпека» є крайнім значенням небезпеки, коли остання абсолютно відсутня [7].

Водночас, такі визначення, цілком прийнятні для мирного часу, вступають в протиріччя з визначенням поняття «воєнний час», умовою введення якого є не просто потенційна, а реальна поява небезпеки. Адже, в умовах воєнного стану очевидним є факт наявності великої кількості загроз та ризиків у веденні підприємницької діяльності.

В такому контексті варто дещо переглянути визначення сутності поняття «безпека», акцентувавши увагу на окремих аспектах цього феномену.

Так, з аксіологічного погляду розглядає безпеку А. Поздняков: «Безпека – захищеність від завдання значущої шкоди» [7]. Г. Ситник доходить висновку, що безпека – це забезпечення всім громадянам держави належних умов для їхньої самореалізації, захист їхнього життя, свободи, власності від посягань будь-якої окремої людини, організації, суспільства чи держави [9].

У праці В. Сенчагова наголошується, що безпека – це стан об'єкта в системі його зв'язків з точки зору здатності до самовиживання і розвитку в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, а також за умов дії непередбачуваних і важко прогнозованих факторів.

Певною мірою можна погодитись з твердженням О. Герасімової, що безпека – це такий стан суб'єкта, при якому ймовірність зміни властивих цьому суб'єкту якостей та параметрів його зовнішнього середовища незначна, менше певного інтервалу [11].

Часто безпеку пов'язують з терміном ризик. Так, у низці нормативних документів наводиться наступне визначення цього терміну: «Безпека – відсутність неприпустимого ризику, пов'язаного з можливістю завдання

будь-якої шкоди для життя, здоров'я та майна громадян, а також для навколишнього природного середовища». В. Франчук безпеку розглядає як відсутність недопустимого ризику, пов'язаного з можливістю спричинення шкоди та/або нанесення збитку [7].

С. Пономарьов, як і І. Плохой, зазначають, що загальне поняття безпеки полягає у відсутності неприпустимого ризику, пов'язаного із можливістю заподіяння будь-якої шкоди життю, здоров'ю та майну громадян, навколишньому природному середовищу, в реалізації комплексу заходів; у використанні людських і матеріальних ресурсів, які призначені для запобігання такої шкоди; у захищеності населення, об'єктів довкілля, суспільного і державного майна від небезпеки при надзвичайних ситуаціях; у безпечній експлуатації обладнання, споруд, механізмів, що усуває загрозу для життя, здоров'я та інтересів людини, навколишнього середовища та об'єктів господарювання [9].

Заслуговує на увагу позиція деяких авторів [4], що під безпекою варто розуміти умови, в яких перебуває складна система, коли дія зовнішніх факторів і внутрішніх чинників не призводить до процесів, що вважаються негативними по відношенню до даної складної системи у відповідності до наявних, на даному етапі, потреб, знань та уявлень.

Не дивлячись на відмінності між наведеними вище визначеннями, в них чітко простежується зміщення акценту в трактуванні поняття «безпека» з відсутності небезпеки як такої, або чинників, які її зумовлюють, на здатність їх подолати з мінімальною шкодою для даного об'єкту. Тобто, в умовах воєнного часу при визначенні поняття «безпека» йде мова не про стан системи, коли відсутня небезпека, а скоріше про стан системи, за якого мінімізовані її наслідки.

Отже, на наш погляд, в феномені безпеки суб'єкта підприємницької діяльності можна виділити пасивний та активний компоненти. Пасивний компонент передбачає відсутність окремих умов (переважно, зовнішніх), що зумовлюють появу небезпеки для його функціонування. Сама відсутність таких умов вже є запорукою безпеки. Натомість, коли склалися умови, що зумовлюють появу такої небезпеки, безпека суб'єкта підприємницької діяльності забезпечується її активним компонентом – тобто діями управлінської підсистеми, спрямованими на мінімізацію наслідків впливу небезпечних факторів.

Ситуація абсолютної безпеки, коли жодна з умов середовища не несе небезпеки для суб'єкта підприємницької діяльності (абсолютне домінування пасивного компонента безпеки) і відсутня потреба в активних діях по мінімізації наслідків впливу факторів (відсутня потреба в пасивному компоненті безпеки), є утопічною.

В звичайних умовах пасивний компонент безпеки суб'єкта підприємницької діяльності може сполучатися з активним компонентом в певних пропорціях. Водночас, в умовах воєнного стану виключного значення набуває активний компонент забезпечення безпеки.

Тобто, в умовах воєнного часу вкрай важливо забезпечити прийняття дій управлінської підсистеми, здатних звести до мінімуму негативний вплив факторів небезпеки, або навіть перетворити його на нові можливості. А управління безпекою зводиться до прийняття своєчасних управлінських рішень щодо вибору та реалізації таких дій.

Ситуація ускладнюється тим, що управлінські рішення під час дії воєнного стану приймаються в умовах найбільш яскраво вираженої невизначеності та високого ризику та спрямовуються на його мінімізацію.

Зазвичай, невизначеність виступає необхідною умовою функціонування та породжує ризик в прийнятті рішень. Тому більш точним є визначення, згідно з яким ризик розуміється як можливість несприятливого результату в умовах невизначеності [8].

В умовах воєнного стану складність класифікації невизначеностей пояснюється багатогранністю причин та факторів їх виникнення, динамічними змінами зовнішнього середовища, складністю та неоднорідністю умов функціонування в цілому. При цьому, управління безпекою, з огляду на те, що його основним завданням є мінімізація наслідків впливу негативних факторів, набуває переважно адаптаційного характеру.

Вітчизняні вчені-економісти Т. Ландіна та М. Будник [12] розпочали використовувати термін «адаптація підприємств», коли виникла гостра необхідність у розробці механізму управління, який би відповідав усім вимогам мінливого зовнішнього середовища. Т. Ландіна вперше у сучасній вітчизняній економічній науці розробила класифікацію проблем адаптації та здійснила спробу розробки адаптаційних механізмів організаційно-виробничих систем.

Адаптація підприємства до негативного впливу зовнішнього середовища припускає

внесення значного числа змін у діяльність підприємства; кількість, характер, масштаб змін і ресурси, необхідні для підтримки цих змін, при значній інтенсивності впливу факторів зовнішнього середовища можуть бути дуже різноманітні. У цьому випадку визначення характеру всіх змін, внесених у діяльність підприємства, їхня локалізація, взаємозв'язок і, головне, організація контролю за внесенням змін перетворюються в громіздку і трудомістку роботу.

Т. Хайман вперше виділив три аспекти адаптації, як властивості ефективної організації:

- соціальна адаптація – здатність враховувати зміни зовнішнього середовища та зміни внутрішнього соціального середовища при плануванні та прийнятті управлінських рішень;

- науково-технічна адаптація – вимоги та використання досягнень науково-технічного прогресу в сфері нових технологій, організації та методів управління, підготовки кадрів тощо;

- адміністративна адаптація – відповідність організаційних форм та методів управління потребам процесу і системі управління, що характеризується стилем управління, автономністю підрозділів, ступенем делегування відповідальності [11].

В умовах воєнного стану всі три аспекти є актуальними, але основною рекомендацією для суб'єктів підприємницької діяльності є застосування адаптаційної моделі виживання. Основними характеристиками такої моделі є:

- пошук шляхів зменшення витрат виробництва за умови збереження якості як продукції так і виконуваних робіт та послуг, що надаються;

- оптимізація чисельності робітників підприємства за умови збереження трудового потенціалу;

- розрахунок на отримання державної допомоги за умови доцільності її використання тощо.

Отже орієнтиром управління безпекою підприємницької діяльності в умовах воєнного стану може стати модель процесу виживання та формалізована в ньому мета, заснована на постійному моніторингу значень всіх параметрів системи та реагування на їх зміну. У даному випадку під адаптацією розуміється така реакція системи на зміну умов діяльності, яка протидіє можливому зниженню якості її функціонування.

У процесі адаптації підприємницької діяльності до умов зовнішнього середовища виділяють дві складові:

- адаптивну реакцію – це зміна стратегічних цілей підприємницької діяльності чи способів досягнення цих цілей, що істотно впливають на взаємини суб'єкта підприємницької діяльності з зовнішнім середовищем;

- процес адаптації – це внесення змін у функціонування внутрішніх систем і діяльність підрозділів, що супроводжують адаптивну реакцію.

Здатність суб'єкта підприємницької діяльності організувати процес адаптації за рахунок реалізації заходів, направлених на протидію несприятливим впливам і загрозам залежить від правильного вибору адаптивної реакції на невизначеність зовнішнього середовища.

Адаптація в ході управління безпекою підприємницької діяльності до умов невизначеності повинна здійснюватися у кількох напрямках:

- фільтрація управлінських дій відповідно до невизначеності загроз безпеці підприємницької діяльності;

- виявлення ризиків, що дозволяє ідентифікувати потенційні небезпеки і небажані випадки, усвідомити їх наслідки;

- встановлення причин виникнення ризиків підприємницької діяльності та розробка реакційних заходів для нейтралізації негативних наслідків.

Першим напрямом адаптації є фільтрація управлінських дій відповідно до невизначеності загроз. В умовах воєнного стану, джерелом загроз є зовнішнє середовище і адаптувати до їх впливу потрібно саме внутрішні особливості самого суб'єкта підприємницької діяльності.

Другим напрямом є процес виявлення ризиків, що дозволяє ідентифікувати потенційні небезпеки і небажані випадки, усвідомити їх наслідки. Базовими інструментами для реалізації цього напряму є інструменти управління ризиками.

Зрозуміло, що таке управління повинно ґрунтуватися на усвідомленні об'єктивного існування чинників та загроз, здатних спричинити погіршення економічних результатів у поточному та перспективному періодах. Отже, третім напрямом є виявлення змін середовища на початкових етапах, так званих слабких сигналів, що дозволило б отримати більший проміжок часу на прийняття відповідних управлінських рішень.

При управлінні подоланням наслідків кризової ситуації ключовим моментом є те, що чим довший час затримки прийняття управлінського рішення, тим менше вдасться використати отримані шляхом прогнозування можливості. Тому результативність випереджувального типу управління визначатиметься рівнем збитку, який залежатиме від співвідношень значень часу горизонту прогнозування, часу затримки прийняття управлінських рішень та часом, який необхідний для адекватної реакції з метою подолання наслідків впливу небезпеки.

Набуває важливості застосування антисипативного управління підприємницькою діяльністю. В науковій літературі [13] під антисипативним управлінням розуміють цілеспрямовану управлінську діяльність, що передбачає завчасне визначення потенційних змін зовнішнього і внутрішнього середовищ на засадах виявлення слабких сигналів та формування на цій основі багатоваріантного сценарію, який відображає сукупність найвірогідніших шляхів розвитку можливих подій та комплекс адекватних їм альтернативних заходів, з метою прийняття оптимального управлінського рішення, спрямованого на подолання загроз чи використання можливостей умов функціонування.

Таке управління є різновидом стратегічного управління з необхідністю врахування навіть слабких сигналів щодо небезпеки. В залежності від рівня нестабільності середовища функціонування для прийняття управлінських рішень можуть використовуватися методи стратегічного управління на основі передбачення змін, або методи управління на основі гнучких екстрених рішень [14].

Важливим в процесі здійснення антисипативного управління безпекою підприємницької діяльності є налагодження роботи в методологічному та організаційному ракурсах. Методологічний ракурс передбачає чітке визначення часових меж прийняття управлінських рішень, а також формування системи методів збору та аналізу інформації у внутрішньому та зовнішньому середовищах щодо виявлення слабких сигналів про небезпеку.

Організаційний ракурс базується на формуванні відповідної адаптаційної структури, яка дозволить оптимізувати процес передачі інформації про слабкі сигнали про небезпеку середовища до управлінського працівника з метою їхнього подальшого опрацювання.

Завдяки використанню антисипативного управління управлінці мають змогу розпізнати

зміни внутрішнього та зовнішнього середовищ шляхом дослідження слабких сигналів про небезпеку. Такі сигнали можуть свідчити про виникнення у майбутньому дестабілюючих чинників, тому їхнє дослідження стане основою для інформаційного забезпечення процесу уникнення або захисту від впливу цих чинників чи мінімізації наслідків впливу у випадку настання. У зв'язку з цим до переваг використання антисипативного управління в умовах воєнного стану з метою стабілізації рівня безпеки підприємницької діяльності можна віднести:

- зниження рівня невизначеності середовища функціонування на основі розпізнавання та оброблення усіх ранніх, нечітких інформаційних ознак виникнення потенційних змін, що дозволяє розширити коло можливостей умов діяльності підприємства;

- збільшення можливостей «виграшу у часі» управлінців за рахунок виникнення значного лагу між першими ознаками прояву потенційного явища та його конкретним реальним впливом, що забезпечує формування виважених та обґрунтованих управлінських рішень щодо випередження змін умов діяльності;

- створення сприятливих умов для різновекторного розвитку підприємства та його економічного розвитку загалом.

В умовах воєнного стану важливими є не лише дії на рівні окремих суб'єктів підприємницької діяльності, але й комплексні дії на рівні держави, спрямовані на підвищення адаптивності бізнесових структур та мінімізацію ризиків.

Спираючись на досвід Ізраїлю, що тривалий час знаходиться в стані перманентного військового конфлікту з оточуючими його ворожими арабськими державами, можна дійти висновку, що дієвим в таких умовах є системно-орієнтований підхід, який характеризує особливості підтримки державою підприємницької діяльності. Крім того, основним принципом ведення підприємницької діяльності в цій країні є ризикованість та орієнтація не на втрати, а на нові здобутки [10].

Від початку повномасштабної війни українські компанії активно користуються програмою підтримки з релокації бізнесу, яку координує Міністерство економіки України. З квітня ДП «Прозорро.Продажі» з ініціативи Мінекономіки, за підтримки Міністерства цифрової трансформації України та національного проекту з розвитку підприємництва та експорту «Дія.Бізнес» запустили плат-

форму цифрової взаємодії для допомоги з релокації бізнесу.

Інструментом управління безпекою підприємницької діяльності в умовах воєнного стану може стати IT-платформа LIGA360. Використання такої системи дає змогу отримувати автоматичні сповіщення про зміни в партнерах й конкурентах, здійснювати моніторинг та аналіз правового поля, забезпечувати захист майна компанії.

З метою уникнення рейдерського захоплення в якості інструменту для захисту майна підприємця доцільно застосовувати сервіс SMS-Маяк, який дозволяє здійснювати контроль за нерухомістю шляхом миттєвого отримання сигналів про зміни в Реєстрі речових прав і таким чином вчасно зупинити незаконні дії.

Отже, лише комплекс дій антисипативного управління окремого суб'єкту підприємницької діяльності та держави дозволять сформувати належний рівень безпеки як здатності протистояти дестабілізуючим чинникам зовнішнього середовища.

Зважаючи на те, що практика виявлення слабких сигналів є запозиченою з досвіду корпорацій, які працюють в Європі та Сполучених Штатах Америки, існує проблема адаптації їхніх методів до вітчизняних особливостей ведення господарської діяльності. У зв'язку з цим виникає потреба розроблення інстру-

ментарію виявлення та дослідження слабких сигналів у середовищі функціонування підприємств в Україні з врахуванням іноземного досвіду, а також формування основ здійснення антисипативного управління з використанням існуючого управлінського потенціалу.

Висновки. В сучасних умовах, які не сприяють захищеності підприємців, заходи по запобіганню загроз з боку зовнішнього та внутрішнього середовища є складно прогнозованими, а відповідно ускладнюється процес протистояння дестабілізуючим факторам, що порушують нормальну виробничу та іншу діяльність, постає необхідність управління цим складним явищем.

Таким чином, встановлено необхідність дослідження в умовах воєнного часу слабких сигналів внутрішнього та зовнішнього середовища ведення підприємницької діяльності, а також здійснення на основі їхнього аналізу антисипативного управління для досягнення високого рівня функціонування суб'єкта підприємницької діяльності в умовах воєнного стану з метою забезпечення адекватного управління безпекою підприємницької діяльності. Перспективою подальших досліджень має стати пошук ефективного інструментарію виявлення та дослідження слабких сигналів у середовищі підприємницької діяльності з врахуванням іноземного досвіду поводження та адаптації управління до умов воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX "Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <http://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 15.04.2022).
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 15.04.2022).
3. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/vzajemodijaty> (дата звернення: 25.04.22).
4. Дуб Б. С. Поняття економічної безпеки підприємства в контексті розвитку сучасної української економічної науки. *Вісник Черкаського національного університету*. 2016. № 4. С. 7–21.
5. Згуровський М. З., Панкратова Н. Д. Основи системного аналізу : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Вид. група ВНУ, 2007. 544 с.
6. Кунцевич В. М., Лычак М.М. Синтез оптимальных и адаптивных систем управления. Игровой подход. Київ : Наукова думка, 1985. 248 с.
7. Сосновська О.О. Система економічної безпеки підприємств зв'язку. Монографія. Київ : «Центр учбової літератури», 2019. 440 с.
8. Стрілець В. Є. Методи машинного навчання у задачах системного аналізу і прийняття рішень. Монографія. Харків : Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2020. 160 с.
9. Пойда-Носик Н. Н. Фінансова безпека акціонерних товариств: теоретико-методологічний та практичний аспекти системного підходу. Монографія. Чернігів : ЧНТУ, 2020. 304 с.
10. Сенор Д., Сингер С. Країна стартапів. Історія ізраїльського економічного дива / пер. з англ. М. Лузіної. Київ : Yakaboo Publishing, 2016. 360 с.
11. Герасімова О. Адаптація підприємства до змін зовнішнього середовища як засіб забезпечення його економічної безпеки. *Інфраструктура ринку*. 2017. Випуск 6. С. 141–146.

12. Турко М. О. Теоретичні підходи до визначення категорії «економічна адаптивність підприємства». URL: http://easterneurope-ebm.in.ua/journal/1_2016/04.pdf (дата звернення: 25.04.22).
13. Мельник О. Г., Петришин Н. Я., Адамів М. Є. Комплексне дослідження стану антисипативного управління на вітчизняних машинобудівних підприємствах. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики*. 2014. № 2 (26). С. 14–22.
14. Цмоць О. І. Особливості стратегічного управління підприємства з використанням слабких сигналів. *Технологический аудит и резервы производства*. 2012. № 4/1(6). С. 41–42.

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy vid 24 liutoho 2022 roku № 2102-IX "Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy "Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini" [Law of Ukraine of February 24, 2022 № 2102-IX "On approval of the Decree of the President of Ukraine" On the imposition of martial law in Ukraine"]. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua>. (accessed April 04, 2022).
2. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 roku. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (accessed 04 April 2022).
3. Akademichnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy. Available at: <http://sum.in.ua/s/vzajemodijaty> (accessed 04 April 2022).
4. Dub B. S. (2016) Poniattia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva v konteksti rozvytku suchasnoi ukrainskoi ekonomichnoi nauky [The concept of economic security of the enterprise in the context of the development of modern Ukrainian economics]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu*, no. 4, pp. 7–21.
5. Zghurovskiy M. Z., Pankratova N. D. (2007) Osnovy systemnoho analizu: pidruch. dlia stud. vyshch. navch. zakl. [Fundamentals of systems analysis]. Kyiv: Vyd. hrupa VNU, 544 p. (in Ukrainian)
6. Kuntsevych V. M., Lechak M. M. (1985) Syntez optimalnykh y adaptyvnykh system upravleniya. Yhrovoi podkhod [Synthesis of optimal and adaptive control systems. Game approach]. Kyiv: Naukova dumka, 248 p. (in Ukrainian)
7. Sosnovska O. O. (2019) Systema ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv zviazku [The economic security system of telecommunications companies]. Kyiv: «Tsentr uchbovoi literatury», 40 p. (in Ukrainian)
8. Strilets V. Ye. (2020) Metody mashynnoho navchannia u zadachakh systemnoho analizu i pryiniattia rishen [Methods of machine learning in the problems of system analysis and making of decision]. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V.N. Karazina, 160 p. (in Ukrainian)
9. Poida-Nosyk N. N. (2020) Finansova bezpeka aktsionermykh tovarystv: teoretyko-metodolohichni ta praktychni aspekty systemnoho pidkhodu [Financial security of joint stock companies: theoretical-methodological and practical aspects of the system approach]. Chernihiv: ChNTU, 304 p. (in Ukrainian)
10. Senor D., Synher S. (2016) Kraina startapiv. Istoriia izraelskoho ekonomichnoho dyva [Country of startups. History of the Israeli economic miracle] / per. z anhl. M. Luzinoi. Kyiv: Yakaboo Publishing, 360 p. (in Ukrainian)
11. Herasimova O. (2017) Adaptatsiia pidpriemstva do zmin zovnishnoho seredovyshcha yak zasib zabezpechennia yoho ekonomichnoi bezpeky [Adaptation of the enterprise to changes in the external environment as a means of ensuring its economic security]. *Infrastruktura rynku*, no. 6, pp. 141–146. (in Ukrainian)
12. Turko M. O. (2016) Teoretychni pidkhody do vyznachennia katehorii «ekonomichna adaptyvnist pidpriemstva» [Theoretical approaches to the definition of the category "economic adaptability of the enterprise"]. Available at: http://easterneurope-ebm.in.ua/journal/1_2016/04.pdf (accessed 04 April 2022).
13. Melnyk O. H., Petryshyn N. Ia., Adamiv M. Ie. (2014) Kompleksne doslidzhennia stanu antysypatyvnoho upravlinnia na vitchyznianskykh mashynobudivnykh pidpriemstvakh [Comprehensive study of the state of antisipative management at national machine-building enterprises]. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики*, no. 2 (26), pp. 14–22. (in Ukrainian)
14. Tsmots O. I. (2012) Osoblyvosti stratehichnoho upravlinnia pidpriemstva z vykorystanniam slabkykh syhnaliv [Features of strategic management of the enterprise with the use of weak signals]. *Tekhnolohycheskyi audyt y rezervy proyzvodstva*, no. 4/1(6), pp. 41–42. (in Ukrainian)